

ÜNİVERSİTELERDE SOSYAL SORUMLULUK BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ: EGE ÜNİVERSİTESİ TOPLUMA HİZMET UYGULAMALARI DERSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

IMPROVING THE CONSCIOUSNESS OF SOCIAL RESPONSIBILITY AT UNIVERSITIES: A RESEARCH ON LESSON OF SOCIAL SERVICE PRACTICE AT EGE UNIVERSITY

Mine SARAN^a
Gül Coşkun^b
Fulden İNAL ZOREL^c
Zeynep AKSOY^d

ÖZET

Günümüzde giderek önemi artan sosyal sorumluluk olgusu hem bireylere hem de kurumlara önemli sorumluluklar yüklemektedir. Günümüz toplumlarının kurum ve kuruluşlardan beklentileri içerisinde yer alan sosyal sorumluluk ve topluma hizmet anlayışı gerek özel kurumlar gerekse kamu kurumlarında üzerinde durulan bir yönetim işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sorumluluk ve topluma hizmet işlevi kurumlar için artık bir felsefe haline gelmektedir. Bu doğrultuda gerek kurumların insan kaynakları gerekse toplum tarafından benimsenmesi önem arz etmektedir. Bu anlayış eğitim programları ile bireylere aktarılmakta ve böylelikle bir bilinç oluşturulmak istenmektedir. Bu tür eğitimler kurumların kendi insan kaynaklarına yönelik olabildiği gibi ilköğretim seviyesinden üniversite seviyesine tüm eğitim planları içerisinde de yerini almaktadır. Ülkemizde son yıllarda üniversitelerin tüm bilim dallarında sosyal sorumluluk ve topluma hizmet uygulamalarının daha fazla ele alınmakta olduğu ve eğitim planlarında yer almaya başladığı görülmektedir.

Üniversitelerde sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi ve buna yönelik uygulamaların incelenmesi üzerine hazırlanan bu çalışma kapsamında sosyal sorumluluk kavramı ve gelişimi, eğitim kurumlarında sosyal sorumluluk üzerine yürütülen çalışmalar, yurtiçi ve yurt dışı yüksek öğretim kurumlarına ilişkin örnekler üzerinde durulmuş ve Ege Üniversitesi'nin genelinde yürütülen Topluma Hizmet Uygulaması dersinin üniversite koordinasyonu ve derse ilişkin uygulamalar üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Topluma Hizmet Uygulamaları, Üniversite.

^a Doç. Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi mine.saran@ege.edu.tr

^b Araş. Gör., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Elemanı gul.coskun@ege.edu.tr

^c Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi fuldeninal@hotmail.com

^d Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi uzaksoy@ttmail.com

ABSTRACT

The social responsibility issue, that is increasingly gaining importance, gives important responsibility both to the individuals and organizations. The social responsibility and the social service understanding, which are one of the today's societies' expectations from organizations, are seen as management functions both in private and public sectors. It is becoming a philosophy for the organizations. In this respect it is being essential for human resources in organizations and the society. This understanding is being adapted to individuals by education programs, and herewith a consciousness is requested to be builded up. Education programs can be directly to human resources of the organizations or are located in general education plans from primary schools to universities. In Turkey in recent years it seems that social responsibility and social service practices have been considered more and put into the education plans.

In this study, which examines improving the consciousness of social responsibility and related practices at universities, concept and development of social responsibility, the practices of social responsibility in educational organizations, the examples of higher education institutions both in the country and abroad have been emphasized. A research about the coordination and application of social service lesson in Ege University has been carried out.

Keywords: *social responsibility, social service practices, university.*

GİRİŞ

Topluma hizmet uygulamalarına temel oluşturan sosyal sorumluluk kavramı günümüzde giderek artan bir öneme sahiptir. Çünkü küreselleşme ve gelişen bilgi teknolojileri ile artan rekabet, müşteri istek ve beklentilerini de farklılaştırmıştır. Müşteriler artık sadece aldıkları ürün ve hizmetin kalitesi ve fiyatı ile değil; bunları üreten kurumun etik değerlere sahip olup olmadığı ve topluma hizmet ederek sosyal sorumluluğunu yerine getirip getirmediği ile de ilgilenmektedir. Buna ilave olarak bilinçlenmenin artmasıyla toplumun da kurum ve kuruluşlardan hizmet beklentisi ortaya çıkmıştır. Böylelikle giderek artan sayıda kurum ve kuruluş sosyal sorumluluğunun farkında olarak hareket eder hale gelmiştir. Sosyal sorumluluk farkındalığının ve bilincinin gelişmesiyle hem bireyler hem de kurumlar var oldukları topluma hizmet ederek bu sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

Kurum ve kuruluşların gerçekleştirdiği topluma hizmet çalışmalarının ifadesi olarak kullanılan “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” kavramı hem özel sektör hem kamu sektörü hem de kâr amacı gütmeyen sektörün girişimleri ve faaliyetleriyle yaygınlaşmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluklarını yerine getirme konusunda çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar arasında eğitim kurumları da yer almaktadır. Bu kurumlar sosyal sorumluluklarını, eğitim programları çerçevesinde gerçekleştirdikleri dersler ile öğrencilerini topluma duyarlı bireyler olarak yetiştirerek ve öğrencilerin uyguladıkları proje çalışmalarını ile topluma hizmet etmelerini sağlayarak yerine getirmektedir.

Bu çalışmada öncelikle sosyal sorumluluk kavramının tanımı ve gelişimi alan yazın taraması ile incelenmekte, eğitim kurumlarında sosyal sorumluluk dersi yurtdışı ve yurtiçi üniversitelerdeki uygulamalar ile örneklendirilmekte ve daha sonra Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi üzerine gerçekleştirilen araştırma ve sonuçları sunularak, bir eğitim kurumu olarak Ege Üniversitesi’nin sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirdiği dersin uygulaması ve buna yönelik öneriler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı: Kavramın Tanımı ve Gelişimi

Sorumluluk, “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi”(TDK, <http://tdkterim.gov.tr/bts>, 2009) demektir. Buna göre sosyal sorumluluk olgusunu bireylerin, davranışlarını toplumsal sonuçlarını gözeterek düzenlemeleri olarak tanımlamak mümkündür.

Sosyal sorumluluk yaklaşımının hedefi toplumsal fayda sağlamak, toplumda bir fark yaratmaktır. Bir bireyin veya kurumun bu hedef doğrultusunda çalışma yapmasının temelinde ise ‘gönüllülük’ ve ‘hayırseverlik’ anlayışı yatmaktadır. ‘Gönüllü’ olmak, “bir işi yapmayı hiçbir yükümlülüğü yokken isteyerek üstlenmek”; ‘hayırsever’ ise, “yoksullara, düşkünlere, yardıma muhtaç olanlara iyilik ve yardım etmesini seven kişi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, <http://tdkterim.gov.tr/bts>, 2009). Gönüllülük ve hayırseverlik birbiriyle ilişkili olgulardır. İnsanların herhangi bir karşılık beklemeden ve çıkar gözetmeden toplum ve dünya yararına bir takım çalışmalarda bulunması gönüllü girişimlerdir ve aynı zamanda hayırseverlik çerçevesinde değerlendirilebilir.

Özellikle kültürümüzde önemli bir yeri olan hayırseverlik çeşitli derneklerin, şirket sahiplerinin, toplumda önde gelen kişilerin ilgi alanı durumundayken, son yıllarda sosyal sorumluluk kavramı ile gerek özel sektör gerekse kamu kurumlarının gündeminde önemli bir yer edinmiş bulunmaktadır. Önceleri şirket sahiplerinin kişisel inisiyatifleri ile gerçekleştirdikleri bağış vb. hayırseverlik faaliyetleri artık kurumların öncelikli faaliyet alanı haline gelmiş durumdadır. Sosyal sorumluluk yaklaşımı ‘kurumsal sosyal sorumluluk’ kavramı ile yeni bir boyut kazanmış, yalnızca özel sektör kuruluşlarını değil, kamu kurumlarını, yerel yönetimleri ve eğitim kurumlarını bu yönde çalışmalar yapmaya teşvik eden güncel bir uygulama alanı olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı ilk kez Amerikalı iktisatçı Howard Bowen’ın 1953 tarihli *Social Responsibilities of the Businessmen* (İşadaminin Sosyal Sorumlulukları) adlı kitabında yer almıştır. Bu kitapta Bowen işletmelerin, toplumun değerleriyle örtüşen politikaları izlemeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Aydede, 2007:23). Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (WBCSD) kurumsal sosyal sorumluluğu, iş dünyasının etik davranmak, işgücünün ve ailelerinin aynı zamanda yerel halkın ve toplumun genelini yaşam kalitesini artırarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak üzere taahhüdü olarak tanımlamaktadır (Moir, 2001: 18) Kurumsal Sosyal Sorumluluk, kurumları çevresel ve sosyal sorumluluklarını yerine getirme konusunda harekete geçiren, pazarlama stratejilerini etkileyen ve gönüllülük esasına dayanan bir uygulamadır. Burada

önemli nokta, kurumların daha iyi bir toplum ve daha iyi bir çevre için gönüllü olarak katkıda bulunmalarındır. Sosyal sorumluluk bilinci ile gerçekleştirilen bu gönüllü çalışmalar özel sektörü, kamu kurumlarını ve sivil toplum kuruluşlarını (STK) bir araya getiren, onları belirli bir amaç için birlikte hareket etmeye yönlendiren, olumlu sonuçları toplum tarafından paylaşılan etkinliklerdir.

Philip Kotler konuyu kurumsal sosyal girişimler başlığı altında değerlendirmekte ve bu girişimleri “sosyal amaçları desteklemek ve kurumsal sosyal sorumluluk yükümlülüklerini tamamlamak için bir kurum tarafından üstlenilmiş büyük çaplı faaliyetler”(Kotler, Lee,2008:3) şeklinde tanımlamaktadır. Bu girişimler aracılığıyla en çok desteklenen alanların sağlık, eğitim, çevre ve trafik güvenliği olduğu bilinmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun temeli Sanayi Devrimine dayanmaktadır. Sanayi Devrimi madencilik, tekstil, demir-çelik, otomobil gibi sektörlerde üretimin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Yirminci yüzyıl boyunca iş dünyasının biçimlenmesinde kilit rol oynayan Taylor’un ortaya koyduğu ‘Bilimsel Yönetim İlkeleri’ şirketlere yön vermiştir (Okay,Okay,2005:474). Görevlerin küçük parçalara bölünerek işçilerin belirli bir zamanda belirli bir işi tarif edildiği gibi yapmalarına dayanan ve zamanın daha verimli kullanılmasını amaçlayan(Ritzer,1998:56). Bilimsel Yönetime göre, temel amacı kar elde etmek olan şirketlerin çalışanları pasif bir konuma sahiptir, çalışanlar ve üretim süreci sıkı bir biçimde planlanmakta ve denetlenmektedir. Bu yönetim biçiminin hâkim olduğu sanayi üretimi işçi haklarının gözetilmemesi, çocuk işçilerin çalıştırılması, kadın çalışanların istismarı, çevrenin tahrip edilmesi gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1929’da yaşanan Büyük Bunalım’da bu sorunların göz ardı edilmesinin bir etkisi olduğu bilinmektedir. Büyük Bunalım işletmelerin çeşitli eleştirilere ve tepkilere maruz kalmasına sebep olmuş ve 1930’lu yıllarda işletmelerin sosyal sorumlulukları tartışılmaya başlanmıştır. Bu tepkileri gidermek ve yeniden saygı görmek isteyen kuruluşlar kendilerini korumak amacıyla topluma ve hükümete karşı sorumluluklarını yerine getirmek adına bir takım faaliyetlere girişmişler ve 1950’ler ile birlikte işletmelerin kar elde etme amaçlarının yanına sosyal sorumluluk anlayışı da eklenmiştir(Okay,Okay,2005:475). 1930’lar, 40’lar, 50’ler iş dünyasının sosyal sorumluluklarının arttığı ve özellikle de çalışanların emeklilik, sigorta, sağlık, güvenlik gibi haklarına eskiye göre daha fazla önem verildiği; 1960’lar ise sivil örgütler, kadın hakları ve çevrecilik gibi sosyal hareketlerin, işletmelere karşı çeşitli baskı gruplarının geliştiği yıllar olmuştur (Aydede, 2007:19). 1980’lerden sonra işletmelerin küresel boyutta yaygınlaşması, artan rekabet ortamı, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, insanların her an her şeyden haberdar olabilmeleri iş dünyasının kurumsal sosyal sorumluluk kavramını geliştirmesine yol açmıştır. 1990’lardan itibaren bu kavram işletmelerin, halkla ilişkilercilerin, sivil toplum kuruluşlarının, kamu kurumlarının, üniversitelerin ve toplumsal değerleri temsil eden tüm kesimlerin adeta sığınağı haline gelmiş durumdadır (Kadıbeşegil, 2006: 334). Günümüzde kar amacı güden ya da gütmeyen pek çok kuruluşun toplumun gözünde itibar sahibi olabilmek, toplumla güven ilişkisi kurabilmek için sosyal sorumluluk yaklaşımını benimsediği, bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yürüttüğü gözlenmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının şirketlerin gündemine gelmesi gönüllü bir biçimde olmamıştır. Çoğu şirket, geçmişte iş sorumluluklarının birer parçası olarak görmedikleri alanlarda beklemedikleri toplumsal tepkilerle karşılaştıktan sonra bu konuya eğilmeye başlamışlardır. 1990’ların ortası Gap, Nike, Disney gibi önde gelen Amerikan markalarının elverişsiz çalışma şartlarının ve çocuk işçilerin ortaya çıkarıldığı yıllar olmuştur (Jenkins, 2005: 528) Örneğin, Nike, 1990’ların başında, New York Times gibi medya organlarında Endonezya’daki tedarikçilerinin çocuk işçi çalıştırdıklarına ilişkin haberlerin çıkmasından sonra, yaygın bir tüketici boykotuyla karşılaşmıştır. 1995’te, Shell’in Kuzey Denizi’ndeki eski bir petrol platformu olan Brent Spar’ı batırmaya karar vermesi, Greenpeace’in protestolarına ve konunun uluslararası medyanın manşetlerine taşınmasına yol açmıştır. Fast-food ve paketlenmiş gıda üreticileri, obezite ve kötü beslenmeden sorumlu tutulmaktadır. Bu gibi örnekler şirketleri, rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri için sosyal sorumluluk çalışmalarına yöneltmektedir (Porter, Kramer, 2007). İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte tüketicinin özellikle insan ve çevre sağlığına ve güvenliğine karşı geliştirdiği bilinç şirketlerin sosyal sorumluluk alanına ağırlık vermelerinin itici gücü olmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun temelinde sanayileşmenin başladığı ilk yıllardan günümüze kadar hızla artan çevresel, sosyal, ekonomik, kültürel hatta siyasi sorunlar karşısında, elinde bu sorunlarla baş edebilecek beşeri ve ekonomik kaynakları barındıran işletmelerin bu rolü sivil toplum kuruluşları ve devletle paylaşmaları yatmaktadır (Yönet,2009:242). Ayrıca kapitalizmin geldiği mevcut durumda devletlerin ‘sosyal devlet’ vasfını kaybetmeye başlamasının da önemli bir payı bulunmaktadır. Etkinlikleri yaygınlaşan sivil toplum kuruluşlarının

kaynak yaratma adına özel sektöre yönelmesi kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının gelişmesine olanak sağlamaktadır. İşletmeler önceki dönemlerdeki sınırlı sorumluluklarını toplumsal ve küresel sorunları göz önünde bulunduracak şekilde genişletmek zorunda kalmaktadırlar.

Kurumsal sosyal sorumluluk hayırseverlikten ayrı bir noktada değerlendirilmekte, bu çalışmalar ekonomik ve sosyal geri dönüş sağlayan bir yönetim faaliyeti olarak görülmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk gönüllülük esasına dayansa da karşılık beklemezsizin yapıldığını ileri sürmek doğru olmayacaktır. Sosyal sorumluluk konusunu ciddiye alan işletmeler önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu işletmelerin marka değerleri ve dolayısıyla piyasa değerleri artmaktadır. Artık günümüzde tüketiciler satın aldıkları ürünün arkasındaki firmanın toplum için ne yaptığına bakmaktadırlar. Şirketler gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk faaliyetlerinde önemli bir maliyete katlanmaktadırlar. Toplumun artan oranda duyarlılığı ve çeşitli baskı gruplarının çalışmaları ile sıkıştırılan işletmeler bu maliyetin bir geri dönüşünün olmasını arzulamaktadırlar. 1990 yılında yapılan bir araştırma tüketicilerin yüzde 40'ının sosyal anlamda sorumlu davranmayan kurumları cezalandırdıklarını, yüzde 25'inin ise sosyal anlamda sorumlu olduğunu düşündükleri kurumların ürünlerinden satın aldıklarını ortaya koymaktadır (Aydede, 2007:23). Yeni Zelanda'da yapılan bir başka araştırmada tüketicilerin yüzde 85'i kar amacı gütmeyen kuruluşları destekleyen işletmeleri daha duyarlı işletmeler olarak görmekte, yüzde 65'i de bu tür olayları desteklemek için ürünlere/hizmetlere daha fazla ödeyebileceklerini belirtmişlerdir (Odabaşı, Oyman,2007:341). Bu anlamda kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları özellikle 1990'lardan sonra hem uzun dönemde kar elde etmeye hem de bir sosyal amaca hizmet etmeye olanak verecek bir yöntem olarak uygulanmaktadır.

Bir görüşe göre şirketlerin tek amacı ve varlık sebebi karlılıklarını artırmaktır. Nobel Ödüllü iktisatçı Milton Friedman şirketlerin rekabetçi ortamı oluşturmaları ve dolandırıcılığın önüne geçmelerinin yeterli olduğunu, bu koşullarda karını gözetmen ve ortaklarına karşı sorumluluğunu yerine getiren şirketin sosyal sorumluluğunu da yerine getirmiş olacağını söylemiştir (Yönet,2009:243). Ancak günümüzde şirketlerin sadece yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri yeterli görülmemektedir. İnsan ve çevre sağlığını gözetmeyen, çalışan haklarını hiçe sayan yönetimler itibar kaybetmektedirler.

Gelişen rekabet ortamı, çeşitlenen pazarlama araçları, bilinçlenen tüketiciler, STKların nitelik ve niceliğinin artması, çıkarılan çeşitli yasalar ve enformasyon iletişim teknolojileri sayesinde toplumun pek çok gelişmeden haberdar olabilmesi karşısında işletmelerin zorlanması, onları bir takım farklılıklara yöneltmektedir. Kar eden ve sürekliliğini sağlayan bir işletmeden toplum artık sosyal faydalar beklemekte, var olanların da geliştirilmesini istemektedir.

Sosyal sorumluluk projelerinin önemli bir ayağı olan sivil toplum kuruluşlarının en önemli sorunlarından biri doğal olarak kaynak yaratmaktır. Bu açıdan bakıldığında sosyal sorumluluk yaklaşımı, sivil toplum kuruluşları ile özel sektörü aynı düzlemde buluşturan önemli bir uygulamadır. Son yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalar, işletmelerin bir takım faaliyetlerini sivil toplum kuruluşları ile birlikte yapmaya başladıklarını göstermektedir. Artık çalışanlarını, mesai saatleri içinde birtakım sivil toplum kuruluşlarına yönlendirme ve onlara yardım etmelerini sağlama gibi faaliyetler işletmelerin gündemine girmeye başlamıştır ki bu, sosyal sorumluluk projelerinin en önemli unsuru olarak görülmektedir. Özel sektör kurumları açısından başarılı sosyal sorumluluk projelerinin en temel unsuru tüm çalışanların projeye dâhil edilmesi ve bu yolla bir yandan çalışanların kişisel birikim ve uzmanlıklarından faydalanılması bir yandan da çalışanlarda sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesidir. Bu anlayış kurumları gün geçtikçe sosyal sorumluluk bilinci taşıyan ve bu projelere yatkın işgücü arayışına itmektedir. Artık iş görüşmelerinde de kişinin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadığı, sosyal sorumluluk çalışmasında bulunup bulunmadığı sorgulanmaktadır.

Diğer taraftan yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşları da tıpkı özel sektör işletmeleri gibi sosyal sorumluluk çalışmaları planlamakta ve uygulamaktadır. Kamu kurumlarının özellikle kendi alanlarına ilişkin "iş saatleri ve kapsamı" dışında da topluma yönelik faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Günümüzde bu konuya ilişkin çalışmaların eğitim kurumlarında da arttığı gözlenmektedir. Milli eğitime bağlı özel ve devlet okulları, kamu üniversiteleri ve özel üniversiteler farklı sosyal sorumluluk alanlarında projeler uygulamaktadırlar.

Ülkemiz eğitim kurumlarında sosyal sorumluluk konusuna ilişkin eğilim iki boyutta değerlendirilebilir. Birincisi eğitim kurumlarının kendi sosyal sorumlulukları açısından çalışmalarda bulunmaları; ikincisi ise eğitimlerini tamamladıktan sonra çalışma hayatına başlayacak olan öğrencilerin sosyal sorumluluk bilincilerinin geliştirilmesi ve henüz öğrencilik döneminde sosyal sorumluluk projeleri içinde yer almalarının sağlanmasıdır.

Eğitim kurumlarında sosyal sorumluluk ve toplumsal hizmet uygulamaları derslerine yer verilmesinin bir yandan bireysel gelişime bir yandan da kurumsal kültüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

1. Eğitim Kurumlarında Sosyal Sorumluluk Dersi

Giderek artan sayıda kurum ve kuruluş, içinde buldukları topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirme konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bunlar arasında eğitim kurumları da yer almaktadır. Hem ilköğretim hem ortaöğretim (liseler) hem de yükseköğretim (üniversiteler) düzeyindeki eğitim kurumları, sosyal sorumluluklarını, öğrencilerini çevrelerine ve topluma duyarlı bireyler olarak yetiştirerek yerine getirmektedir. Literatürde 'toplumsal hizmet öğrenimi' (service-learning) olarak yer alan kavram demokratik toplumlarda vatandaşların içinde yaşadıkları topluma karşı sorumluluklarına işaret etmektedir.* İlk olarak Amerika'da ortaya çıkmış olan 'toplumsal hizmet öğrenimi' kavramı, gençlerin içinde buldukları toplum için bilinçli, planlı projelerde görev almak suretiyle öğrenmelerini ve gelişmelerini hedefleyen bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Sliwka,2004:1). Yirminci yüzyılın ilk iki çeyreğinde Amerika'da pedagoji alanında, okullarda sorumluluk bilincinin geliştirilmesinde münferit uygulamalara rastlanmaktadır. Bu uygulamalar ancak seksenli yılların ortalarına gelindiğinde toplumsal hizmet öğrenimi hareketine dönüşmüştür. Seksenli yılların sonlarında Amerika'daki yirmi eyalet başkanlığı eğitim kurumlarında toplumsal hizmet öğrenimini hayata geçirmişlerdir. Doksanlı yılların başında ise hazırlanan birçok yasal düzenleme aracılığıyla toplumsal hizmet öğreniminin altyapısı geliştirilmiştir (Sliwka,2004:6).

Bu projeler (Sliwka,2004:1-2):

- Toplumda var olan sorunlara karşı tepki vermek üzere hazırlanmaktadır.
- Eğitim kurumları ve toplumsal ortaklarının yakın çalışmaları aracılığıyla yönlendirilerek uygulanmaktadır.
- Üniversite yönetimi tarafından eğitim programlarına entegre edilmektedir.
- Öğrencilere eğitimleri esnasında öğrendikleri bilgi ve yeterlilikleri gerçek sorunlara çözümler üretmek üzere kullanabilmelerine olanak sağlamaktadır.

Üniversitelerde eğitim gören gençlerin bir meslek edinmenin yanı sıra bir öğrenme yöntemi olan toplumsal hizmet öğrenimi aracılığıyla eğitim süresince ve mezun olduktan sonra bireysel olarak topluma hizmet etme becerilerini de geliştirme olanağı bulmaktadırlar. Bu nedenle bugün üniversiteler öğrencilerini yaşamsal anlam arayışına yönelik eğitmeyi de hedef edinmişlerdir. Amerikan üniversiteleri öğrencilerini bilim dallarında eğitmenin yanı sıra topluluk ruhu ve katılımcı vatandaşlık bilincini vermeyi eğitim görevlerinin bir parçası olarak algılamakta, Alman üniversiteleri de kurumlarının sadece bilginin aktarıldığı yer değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk sahibi olması gerektiğini ifade etmektedir. Almanya'da üniversite öğrencilerine yönelik yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; normal eğitim programına devam eden öğrencilerin sadece % 31'i uzmanlık alanına ilişkin kapsamlı bilgi birikimi edindiğini ifade ederken, toplumsal hizmet öğrenimi seminerlerine katılan öğrencilerde bu oran % 74'tür (Hoffinger,2009). Örnekten de anlaşıldığı gibi, uzmanlık alanının toplum yararına çalışmalara katılımı desteklenmesi hem eğitimin uygulama boyutunun öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamakta hem de toplum yararına çalışmalarda aktif rol almak suretiyle topluma karşı bireysel sorumluluğu konusunda bilinçlendirmektedir.

Diğer taraftan toplumsal hizmet öğrenimi programlarını benimseyen üniversiteler, yeterliliklerini geliştiren gelecek odaklı ve demokrasiye destek veren örgütler olarak dikkat çekmektedirler. Sosyal yeterlilikler, işbirliği, dayanışma, sorumluluk bilinci ve katılım demokrasinin olmazsa olmazlarıdır ve üniversitelerin kaliteli eğitim verme görevlerinin yanı sıra üniversite kültürlerine bu özellikleri dâhil etmeleri gerekmektedir. Üniversitelerde sosyal yeterliliklerin geliştirilmesinin birçok amacı vardır (Edelstein,2010):

- a) Üniversitenin kurumsal ikliminin iyileştirilmesi, sosyal çatışmaların ve sosyal tedirginliklerin önlenmesi
- b) Kurum ikliminin iyileştirilmesiyle öğrencilerin üniversiteye yönelik aidiyet duygularını ve katılımlarını arttırılması
- c) Öğrencilere bireysellik, çözüm odaklılık, araştırarak öğrenme becerilerini edindirmek.

Yukarıda belirtilen genel amaçların yanı sıra bireysel olarak öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerini ise şöyle sıralayabiliriz (Sliwka,2004:10):

* Yabancı literatürde 'service-learning' olarak geçen kavram yazarlar tarafından Türkçeye 'toplumsal hizmet öğrenimi' olarak çevrilmiştir.

- Sorumluluk bilincinin artması
- Kendini değerli hissetme duygusu
- Birey olarak etkili olma duygusu
- Sosyal yeterliliklerin artması
- Okul disipliniyle daha kolay uzlaşma
- Öğretmenler ve diğer yetişkinlerle daha etkili iletişim kurma becerisi
- Farklı sosyoekonomik özelliklere sahip ve farklı kökenden insanlarla gönüllü olarak ilişki kurma yeteneği

Eğitim kurumları bugün sadece bilgi aktarılan kurumlar olmaktan çok uzaktır. Özellikle meslek edindirme çabaları ile ön plana çıkan üniversitelerin öğrencilerine mesleklerine ilişkin temel bilgileri vermenin yanında, içinde yaşadıkları topluma edindikleri bilgi ve birikim doğrultusunda ne tür katkılar yapabilecekleri ve/veya yapmaları gerektiğini öğretmeleri de gerekmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında birçok üniversitede bir süredir uygulamaya konulan toplumsal duyarlılık eğitiminin toplumsal hizmet öğrenimine ya da sosyal öğrenmeye yapacağı katkı büyük olacaktır. Bu nedenle bu tür eğitimlerin sadece üniversiteler düzeyinde değil diğer tüm ilk ve orta öğretimde de yaygınlaştırılarak gelişmesi demokrasi için kaçınılmaz olan sivil toplumun yaratılmasında öncülük edecektir.

Bu bilgiler ışığında yurtiçinde ve yurtdışındaki örneklerle bakıldığında sosyal sorumluluk derslerinin ve eğitim programlarının uygulandığı görülmektedir. Aşağıda bazı örneklerle yer verilmektedir.

2.1. Yurtdışındaki Yüksek Öğretim Kurumları

Yurtdışındaki eğitim kurumlarında sosyal hizmet programları* uzun yıllardır uygulanmakta, bu programlara katılmak eğitim kurumundan mezun olmak ve yüksek eğitime kabul edilmek için önemli bir kıstas olarak kabul edilmektedir. Yurtdışındaki üniversitelere bakıldığında, sosyal sorumluluk ile ilgili enstitülerin, bölümlerin ve yüksek lisans/doktora düzeyinde kapsamlı eğitim programlarının bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Nottingham University Business School (İngiltere), International Centre for Corporate Social Responsibility (ICCSR): KSS alanında araştırmaları ve eğitim programı yürütmek amacıyla 2002 yılında kurulmuş olan Nottingham Üniversitesi Uluslararası Kurumsal Sosyal Sorumluluk Merkezi, lisans ve yüksek lisans düzeyinde uzmanlık eğitimi vermektedir. Eğitim programları İş Etiği, Etik Finans, Kurumsal Yönetişim ve Sosyal İzlenebilirlik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sürdürülebilir Yönetim, Ekonomi ve Sosyal Girişimcilik konularını kapsamaktadır (<http://www.nottingham.ac.uk/business/ICCSR/index.php>,2010).

Washington University in St. Louis (A.B.D.), The George Warren Brown School of Social Work: St. Louis Sosyal Ekonomi Okulu'nu bünyesinde barındıran Washington Üniversitesi'nin sosyal hizmet alanındaki akademik çalışmaları 100 yıl öncesine uzanmaktadır. İlk sosyal hizmet eğitimleri üniversitede Sosyal Hizmetliler için Eğitim Programı ile başlamış, 1945 yılında The George Warren Brown School of Social Work resmi olarak kurulmuştur. Okulda Kamu Sağlığı ve Sosyal Hizmet alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitimler verilmektedir. Okulun çalışmaları arasında, yeni gelen öğrenciler için topluma hizmet günü düzenlenmesi ve bu öğrencilerin bir günlerini St. Louis halkı için çalışarak geçirmelerinin sağlanması yer almaktadır (<http://gwbweb.wustl.edu/Pages/Home.aspx>,2010).

The University of Chicago (A.B.D.), The School of Social Service Administration: Sosyal hizmet alanında liderler yetiştirmek amacıyla 20. Yüzyılın başında Chicago Üniversitesi bünyesinde kurulan Sosyal Hizmet Yönetimi Okulu toplumsal hizmet alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitimlerin yanı sıra saha eğitimi vermektedir. Chicago ve çevresinin bir laboratuvar gibi kullanıldığı eğitim programı, öğrencilerin farkındalık ve yeteneklerini geliştirmelerine ve gereksinim duyulan alanlarda etkili toplumsal değişim yaratabilmelerine yardımcı olmak amacıyla tasarlanmıştır. Eğitim programları saha çalışmasını da kapsamakta, programın içeriği ve süresine göre haftanın iki-üç gününü bir sosyal hizmet alanında gönüllü olarak çalışmaları sağlanmaktadır (<http://www.ssa.uchicago.edu/>, 2010).

2.2. Yurtiçindeki Yüksek Öğretim Kurumları

Türkiye'deki eğitim kurumlarına bakıldığında, sosyal sorumluluk eğitimine ilişkin uygulamaların çok yakın tarihlerde başladığı görülmektedir. İlköğretim ve ortaöğretimde eğitim kurumları, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2005 yılında yayınlamış olduğu "İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği" çerçevesinde ders programlarının yanında öğrencide güven ve sorumluluk duygusu geliştirmeye, yeni ilgi alanları oluşturmaya ve beceriler kazandırmaya yönelik bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif alanlarda öğrenci kulübü ile toplum hizmeti çalışmaları gerçekleştirmektedir (M.E.B. İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği).

2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretim programlarını güncellemesine paralel olarak, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) da 2006 yılından itibaren üniversitelerin eğitim fakültelerinin öğretim programlarını güncellemiş ve tüm eğitim fakültelerinde "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersini uygulamaya koymuştur (<http://www.iskenderun-meb.gov.tr/index.php?sayfa=duyuru&islem=oku&no=1895>, 2010). Bu uygulamanın YÖK tarafından başlatılmasının ardından bazı üniversiteler kendi bünyelerinde aldıkları karar doğrultusunda tüm fakültelerinde, bazı üniversiteler ise birkaç fakültesinde bu dersi zorunlu hale getirmiştir. Bu sayede üniversiteler kurumsal sosyal sorumluluklarını yerine getirmeyi hedeflemektedir.

Üniversiteler kurumsal sosyal sorumluluklarını, hem öğrencileri bu konuda eğiterek hem de topluma katkı sağlayan projelerin önerilmesi ve uygulanmasını sağlayarak yerine getirmiş olmaktadır. Bu sayede öğrencilerin, üniversiteye ve topluma aidiyet duygularının artırılması, farklı sosyal ortamlarda bulunmaları, içinde yaşadıkları topluma olumlu katkılar yapma bilincinin aşılması, topluma katkıda bulunabilmek için organize olmayı becerebilen, özgüvenleri gelişmiş bireyler olmaları hedeflenirken; üniversitenin tanınırlığını artırma, topluma yol gösterme ve çözüm üretme potansiyelini kullanma, toplumla bütünleşmesini sağlama ve gerektiğinde toplumun üniversiteye sahip çıkmasını sağlama (http://www.akdeniz.edu.tr/tip/ssp/HTML/form/tanitim_metin.doc, 2010) amaçları da güdülmektedir.

Kimi özel üniversitelerde sosyal sorumluluk uygulamalarının başlangıcı 2006 yılı öncesine dayanmaktadır. Özel üniversitelere bakıldığında topluma hizmet uygulamalarının üniversitenin bazı fakültelerinde veya tüm fakültelerinde zorunlu ders, seçmeli ders veya öğrenci kulübü çalışması şeklinde yer aldığı görülmektedir. Bu uygulamaları aşağıdaki şekilde örneklendirmek mümkündür (http://www.isteinsan.com.tr/egitim/universiteler_sosyal_sorumlu_gencler_yetistiriyor.html, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4163761>, 2010).

Sabancı Üniversitesi: Toplumsal duyarlılık projeleri dersini 1999'dan beri üniversiteye kayıtlı tüm öğrencilere zorunlu şekilde haftada iki saat proje ve bir saat toplantı olmak üzere uygulamaktadır. Öğrenciler çalışmak istedikleri alanı seçebilmektedir. Dersler pratik ve saha çalışmasına dayalıdır. Sivil Toplum Kuruluşları ile işbirliği kapsamında çocuklar, yaşlılar, toplumsal cinsiyet, çevre ve insan hakları alanlarında projeler yapılmaktadır. 2009-2010 yılı için planlanan projelerden biri şu şekildedir (<http://cip.sabanciuniv.edu/tr/?projetanitilari/0910maltepecezaevi.html>, 2010):

Maltepe Cezaevi'nde cezaevindeki çocuk ve genç tutukluların sosyalleşmelerine dönük olarak 12-18 yaş arası çocuk tutuklularla birlikte çalışılması planlanmıştır. Projenin genel amaçları Adalet Bakanlığının gözetimi altında bulunan çocukların tutukluluk ve hükümlülükleri süresince devam eden iyileştirme ve topluma kazandırma programlarına katkıda bulunmak ve çeşitlilik kazandırmanın yanı sıra çocukların kişisel gelişimlerini olumlu yönde etkilemeye çalışmaktır. Projenin gerçekleştirilmesi için haftada 1 gün Maltepe cezaevine gidilmesi ve burada kalan çocuk tutuklular ile 2 ders saati (yaklaşık 1,5 saat) gönüllülerin oluşturacağı program doğrultusunda çeşitli etkinliklerde bulunulması planlanmıştır. Projeye katılacak gönüllülere öncelikle tutuklulara nasıl davranılacağı konusunda eğitim verilmiştir.

Yeditepe Üniversitesi: Sosyal sorumluluk dersi 2002 yılından beri İngilizce İşletme Bölümü 2. sınıf öğrencilerine zorunlu olarak iki dönem boyunca haftada iki saat olmak üzere gerçekleştirilmektedir. İlk dönem teorik proje tasarımı, ikinci dönem ise proje uygulaması yapılmaktadır. Sivil Toplum Kuruluşları ile yapılan görüşmeler sonucu çocuklar ve yaşlılara destek, engellilere iş bulma, okul restorasyonları, ücretsiz kültür gezileri, çevre ve hayvan koruma gibi projeler üretilmektedir. İlköğretim öğrencilerine İngilizce ve matematik dersi verilmekte, görme engelli çocukların eğitimi için sponsorluk anlaşmaları yapılarak maddi destek sağlanmaktadır.

Bilgi Üniversitesi: Toplumsal sorunlara, çevre ve insan haklarına duyarlı ve hoşgörülü bireyler yetiştirmek, çok kültürlülüğe saygıyı geliştirmek hedefi ile 2006 yılı itibariyle tüm 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerine yönelik seçmeli, kredili ve iki dönemlik dersler uygulamaktadır. Saha çalışmasından başlayarak hedef belirleme, paydaş analizi, etkinlik ve bütçe planı, kaynak geliştirme gibi proje döngü yönetimi aşamaları izlenmekte ve deneyimsel öğrenme yöntemi ile her hafta üç saat ders yapılmaktadır. Öğrenciler projeleri kendi çevrelerine yönelik olarak hazırlamaktadır.

Bununla birlikte Bilgi Üniversitesi “Kurumsal Sorumluluk ve Sürdürülebilirlik Raporlaması Sertifika Programı” ile profesyonel olarak çalışan kişilere yönelik de bir eğitim faaliyeti gerçekleştirmektedir. 2 gün süren toplam 16 saatlik eğitim programı kapsamında Etkin Kurumsal Sorumluluk Programı ve Yönetimi (Sürdürülebilirlik Ajandası, Kurumsal Sorumluluğun Temel Taşları, Sürdürülebilirlik Göstergeleri ile Kurumsal Sorumluluk İlişkisi, Liderlik-Paydaş Katılımı-Tedarik zinciri yönetimi, İletişim Yöntemleri, Türkiye ve Dünyadan örnek KS uygulamaları); Sürdürülebilir Toplumsal Yatırım Programı Yönetimi (Toplumsal Yatırım Program Tasarımı, Türkiye ve Dünyadan örnek TYP uygulamaları) ve Etkin Sürdürülebilirlik Raporlaması (Raporlama modelleri, GC COP ve GRI Raporlama Esasları ve Uygulaması, Uluslararası Akreditasyon Mekanizmaları, Sosyal Sorumlu Yatırım, Raporlama İletişimi, Türkiye ve Dünya’dan Karşılaştırmalı Rapor Analizleri) konuları ele alınmaktadır (http://www.bilgi-egitim.com/surgel_full.asp?id=2,2010).

Bahçeşehir Üniversitesi: Sosyal sorumluluk dersi, 2007 yılından beri Fen-Edebiyat ve Bilgisayar Teknolojileri Öğretmenliği ikinci sınıf öğrencilerine zorunlu olarak bir dönem boyunca haftada iki saat pratik ve bir saat teorik olmak üzere uygulanmaktadır. Bunun yanında Sosyal Sorumluluk Kulübü de projeler üretmektedir. Sosyal Sorumluluk Kulübü’nün hayata geçirdiği projelerden biri gerçekleştirilen Sosyal Sorumluluk Kermesi’nden ve kulübün işlettiği kafeden elde edilen gelire Mardin Nusaybin Kaymakam Bülent Pekdemir İlköğretim Okulu’na bilgisayar sınıfı yaptırılmasıdır (http://web.dha.com.tr/n.php?n=2c0d811a-2010_02_04,2010).

Kadir Has Üniversitesi: Önceleri öğrenci kulübü faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projelerini, 2008 yılı itibariyle zorunlu ders olarak tüm bölümlerin 1. sınıf öğrencileri için uygulamaya koymuştur. İlk dönem seminerler düzenlenmekte, firmaların destek verdikleri projeler incelenmektedir. İkinci dönem ise proje yönetimine ayrılmaktadır. İnternet üzerinden verilen teorik dersin yanı sıra Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve firmaların projeleri, seminer ve filmlerle tanıtılmakta; STK ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Çevre, kültür-sanat, ekonomi-politik, sağlık ve eğitim alanlarda projelere destek verilmekte, STK’ların etkinliklerinde ürün ve bilet satışı yapılmaktadır.

Bunlara ilave olarak, Kadir Has Üniversitesi ve Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği işbirliğinde kurulan Has Kurumsal Sosyal Sorumluluk Akademisi tarafından, Sivil Toplum Kuruluşları Günleri’nin 2.si bu yıl 3 - 4 Mart 2010 tarihlerinde Kadir Has Üniversitesi’nde düzenlenmiştir. STK Günleri’nde, Sivil Toplum Kuruluşlarının kendi stantlarını açarak yaptıkları çalışmaları tanıtmaya, bununla birlikte hem birbirlerini daha yakından tanıma imkânı bulma hem de paydaşları ile yeni ortaklıklar oluşturma fırsatını yakalamaları amaçlanmıştır. Birebir görüşmelerin gerçekleştiği STK Günleri, eğitimden kültürel projelere kadar katılımcılara çok taraflı bir sivil toplum havuzu sunmuştur. Sivil toplum anlayışının gelişmesine ve örgütlü kurumsal yapılara destekte bulunan uzmanlar tarafından düzenlenen panel ve konferanslar ile 2 gün boyunca Türkiye’deki sivil toplum çalışmaları masaya yatırılmıştır (<http://haskssakademisi.khas.edu.tr/files/2.%20STK%20G%C3%BCnleri%20%C4%B0%C3%A7erik%20ve%20Program.pdf,2010>).

Kadir Has Üniversitesi Has Kurumsal Sosyal Sorumluluk Akademisi’nin bir diğer etkinliği ise Kadir Has Üniversitesi ve Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği işbirliği ile başlatılan Kurumsal Sosyal Sorumluluk Sertifika Programı’dır. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Sertifika Programına katılan iş dünyasının temsilcilerine, sadece bilgi aktarımından ziyade, onların iş üretme süreçlerinde uygulayacakları konulara ilgilerini, inisiyatiflerini ve kurum taahhütlerine katkılarını da teşvik edecek interaktif çalışmalar sunularak Türkiye’deki KSS uygulamalarının iş dünyasında etkin kullanımı teşvik edilmektedir. Sertifika programı çerçevesinde KSS’ye giriş ve genel çerçevesi, dünyadaki uygulamalar, KSS stratejisi oluşturma, KSS stratejisi geliştirme, stratejik vizyon ve hedefler ile birlikte örnekler üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmektedir (<http://www.kssd.org/dl/KSS-Sertifika-Programi-Basladi.pdf,2010>).

Kamu üniversitelerinde ise öğrencilerde sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların, YÖK'ün aldığı karar doğrultusunda eğitim fakültelerinin programlarında zorunlu olarak yer alan "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersi ile daha fazla yaygınlaştırıldığını söylemek mümkündür.

Akdeniz Üniversitesi: Sosyal sorumluluk programlarının topluma olan faydası yanında öğrenci ve üniversiteler için de önemini bilinci ile Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde Sosyal Sorumluluk Projeleri Koordinatörlüğü oluşturulmuş ve çalışmalara başlanmıştır (http://www.bhim.akdeniz.edu.tr/index.php?option=com_cont_ent&task=view&id=33&Itemid=31, 2010). Bu çalışmalar çerçevesinde gerçekleştirilen projelerden biri "Her Öğrenciye Bir Fidan Projesi" kapsamında 200 çam fidanının Akdeniz Üniversitesi Kampüsüne dikilmesidir. Ağaç diken öğrencilere sertifikaların da verildiği projeye, Tıp Fakültesi öğretim üyeleri de ağaç dikerek destek vermiştir (http://www.ajansbir.com/haber-36927---Akdeniz_Universitesi_nden_her_ogrenciye_bi_r_fidan.html, 2010).

Anadolu Üniversitesi: Topluma Hizmet Uygulamaları dersi, öğretmen adaylarının, topluma hizmet etmeye yönelik çalışmaları uygulanmasına yönelik temel bilgi ve becerileri kazanabilmeleri için planlanan bir derstir. Bu ders, toplumun güncel sorunlarını belirleme ve çözüm üretmeye yönelik projeler hazırlama, panel, konferans, kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklere izleyici, konuşmacı ya da düzenleyici olarak katılma, sosyal sorumluluk çerçevesinde çeşitli projelerde gönüllü olarak yer alma etkinliklerini kapsamaktadır (http://www.oalp.anadolu.edu.tr/S02_03.htm, 2010).

Erciyes Üniversitesi: Topluma Hizmet Uygulamaları dersi Eğitim Fakültesi'nin her anabilim dalında bir dönem okutulan 1 saat teorik, 2 saat uygulama olmak üzere haftada toplam 3 saat / 2 kredilik zorunlu bir derstir. Bu ders anabilim dallarının eğitim-öğretim planlarının özelliklerine göre genelde üçüncü ya da dördüncü sınıfta güz veya bahar döneminde okutulmaktadır. Bir öğretim elemanı rehberliğinde teorik ve pratik çalışmaların bir arada yer aldığı öğrencinin ön planda ve aktif görev üstlendiği; öğretim elemanının daha geri planda kalarak öğrenci çalışmalarını gözlemlediği, yönlendirdiği, yol göstericilik yaptığı bir ders çeşididir. Ders etkinlikleri fakültedeki sınıf ortamından ziyade bizzat toplumun içerisinde gerçekleştirilmektedir. Özellikle öğrencilerin ilgi duyduğu, yapmak ve öğrenmek istediği, verimli sonuçlar elde edilebileceğine inanılan çalışma konularının seçilmesine ve uygulanmasına yönelik bir derstir (<http://egitim.erciyes.edu.tr/formlar/thu.pdf>, 2010).

Sosyal sorumluluk çalışmaları üniversitelerin ders programları dışında üniversitelerde kurulan çeşitli kulüp ve topluluklar aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda Üniversitelerin Rektörlükleri ve Sağlık, Kültür, Spor, Daire Başkanlıkları tarafından çeşitli konularda toplumsal fayda yaratacak sosyal sorumluluk projeleri hayata geçirilmektedir.

3. Araştırma: Ege Üniversitesi "Topluma Hizmet Uygulamaları" Dersi

Ege Üniversitesi'nde 2009-2010 eğitim-öğretim yılı itibarıyla toplam 21 fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullunda Topluma Hizmet Uygulamaları dersini eğitim programlarına dahil etmek kararı alınmıştır (<http://www.haberler.com/egeliler-universite-yasamina-sosyal-sorumluluk-haberi/>, 2010). Ege Üniversitesi'nin bazı fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokullarında daha önceki ders programları içerisinde sosyal sorumluluk çalışmaları yürütüldüğü de bilinmektedir. Ancak bu tip çalışmalar 2009-2010 yılında yapılan "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersi ile üniversite genelinde yaygınlaştırılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Ege Üniversitesi'nde birçok Fakülte, Yüksekokul, Meslek Yüksekokulları'nda 2009-2010 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersine ve bu dersin koordinatörlük sistemi işleyişine ilişkin durum tespiti yapmak ve yurt içi, yurt dışı çeşitli örneklerden yola çıkarak dersin gelişimine yönelik öneriler sunmak amaçlanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evreni Ege Üniversitesi bünyesinde bulunan ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi'ni 2009-2010 eğitim öğretim yılı itibariyle ders programlarına yerleştirmiş olan Fakülte, Yüksekokul ve Meslek Yüksekokulları'ndan oluşmaktadır.

Araştırma tüm evren üzerinde uygulanmıştır. Araştırma evreninde 7 fakülte, 1 fakülte (ikinci öğretim), 5 yüksekokul, 1 konservatuar, 7 meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 21 fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulu yer almaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak görüşme tekniği seçilmiş ve araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu kapsamda Fakülte, Yüksekokul ve Meslek Yüksekokulları "Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi" koordinatörleri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze görüşme imkanı olmayan koordinatörlerle iletişim e-posta yoluyla sağlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Ege Üniversitesi'nde derse ilişkin uygulamanın başladığı yılda güz yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Araştırma süreci ilerlerken bazı fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokullarının derisi bahar yarıyılı veya bir sonraki ders yılı programlarına aldığı tespit edilmiştir. Bu durum araştırmanın en önemli sınırlılığdır. Bu durumda araştırmanın evreni içerisinde yer alan ve bu derisi ileriki dönemlerde uygulayacak olan fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarından soruların bir kısmına öngörülerini çerçevesinde yanıt vermeleri istenmiştir. Araştırma 2009-2010 eğitim öğretim yılı güz döneminde 15 Kasım 2009 – 15 Ocak 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında Ege Üniversitesi bünyesinde bulunan ve "Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi"ni 2009-2010 eğitim öğretim yılı itibariyle ders programları içerisine dahil eden ve dahil etmeyi planlayan Fakülte/Yüksekokul/Meslek Yüksekokulu Koordinatörlerine aşağıda yer alan sorular yöneltilmiş ve alınan bilgiler araştırmanın bulgularını oluşturmuştur.

Koordinatörlere yöneltilen araştırma soruları:

1. Topluma Hizmet Uygulamaları derisi Fakültenizde/ Yüksekokulunuzda/ Meslek Yüksekokulunuzda bu dönem okutulmakta mıdır? Okutulmuyor ise ne zaman (Yıl ve Dönem) başlaması planlanmaktadır?
 2. Fakülteniz/ Yüksekokulunuz/ Meslek Yüksekokulunuz açısından bu dersin amacını nasıl değerlendiriyorsunuz?
 3. Fakültenizde/ Yüksekokulunuzda/ Meslek Yüksekokulunuzda bu dersin koordinasyonu hakkında bilgi verebilir misiniz?
 4. Fakültenizde/ Yüksekokulunuzda/ Meslek Yüksekokulunuzda bu derisi veren öğretim üyeleriniz/öğretim görevlileriniz nasıl belirlendi?
 5. Dersin uygulanmasına ilişkin yaşanan sıkıntılar var mıdır? Varsa Nelerdir?
 6. Fakültenizde/ Yüksekokulunuzda/ Meslek Yüksekokulunuzda uygulamada ağırlık verdiğiniz proje alanları nelerdir?
 7. Yapılan projelerin raporlanma süreçleri hakkında bilgi verir misiniz?
- Yöneltilen sorulara verilen cevaplarla aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.5.1. Dersin Dönemi

Araştırma kapsamında toplam 19 olmak üzere 6 fakülte, 1 fakülte (ikinci öğretim), 5 yüksekokul, 1 konservatuar, 6 meslek yüksekokulu koordinatörüne ulaşılabilmiştir. Bununla birlikte 1 fakülte ve 1 meslek yüksekokulu koordinatörüne ulaşılabilmiştir. Ancak bunların öğrenci işleri ile yapılan görüşmede dersin fakültede 2009-2010 güz dönemi itibariyle okutulmakta olduğu, meslek yüksek okulunda ise henüz başlanmadığı bilgisi alınmıştır.

	Derse Başlamış Olan	Derse Başlamamış Olan
Fakülte	5	3
Yüksekokul	4	1
Konservatuar	1	-
Meslek Yüksekokulu	1	6
TOPLAM	11	10

Tablo 1: 2009-2010 eğitim-öğretim yılı-bahar yarıyılı itibariyle topluma hizmet uygulamaları dersine başlamış olan fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulu sayıları

“Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi” 2009-2010 güz dönemi itibariyle hali hazırda 5 fakülte, 4 yüksekokul, 1 konservatuar, 1 meslek yüksek okulunda olmak üzere toplam 11 fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulunda okutulmaktadır. 2 fakülte, 1 fakülte (ikinci öğretim), 1 yüksekokul, 6 meslek yüksekokulunda olmak üzere toplam 10 fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulunda henüz başlanmamıştır.

Hali hazırda Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi’ni uygulamaya başlamamış fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarından 6’sı 2009-2010 bahar yarıyılında uygulamayı diğer 4’ü ise 2010-2011 eğitim öğretim yılında uygulamayı planlamaktadır.

Alınan bilgiler çerçevesinde dersin güz ya da bahar olmak üzere farklı dönemlerde 2. Sınıflara okutulduğu görülmektedir.

3.5.2. Dersin Amacının Fakülte/Yüksekokul/Meslek Yüksekokulu Bağlamında Değerlendirilmesi:

Sorularımızı yanıtlayan fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulları dersin amacını genel olarak öğrencilerde sosyal sorumluluk bilincini geliştirmek, öğrencilerin sosyal projelere ilişkin bilgi ve birikimlerini arttırmak, bu bilgi ve birikimleri kullanarak toplumsal fayda yaratmalarını sağlamak şeklinde ifade etmektedir. Aynı zamanda bu okullardan bir kısmı sosyal sorumluluk bilincini çalışma alanlarının bir gerekliliği olarak görmekte ve bu tip uygulamaları zaten daha önce de farklı isimli derslerde gerçekleştirdiklerini belirtmektedirler.

Fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulları bu dersi okullarının amaçları ile bütünleştirmektedirler. Genel olarak bu ders eğitimin bir parçası olarak görülmektedir.

3.5.3. Dersin Fakülte/Yüksekokulu/ Meslek Yüksekokulundaki Koordinasyonu:

Dersin koordinatörlük sistemine ilişkin alınan bilgiler genel olarak üniversite koordinatörüne bağlı fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulları koordinatörleri ve ona bağlı ders yürütücü öğretim üyeleri/görevlileri şeklinde bir sistemin olduğunu göstermektedir. Sadece bir fakültede ayrıca bölüm koordinatörleri bulunmaktadır.

Bu durumda fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarında iç koordinasyon sisteminin kendi tercihleri doğrultusunda belirlendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3.5.4. Dersi Veren Öğretim Üyeleri/Görevlileri:

Araştırma verilerine göre dersi veren öğretim üyeleri/görevlileri fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarının genelinde görevlendirme ile belirlenmiştir. Bunların büyük bir bölümünde görevlendirmelerin ders yüküne göre yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir kısmında ise daha önce bu tip sosyal sorumluluk çalışmaları konusunda deneyimli olan öğretim üyeleri/görevlileri görevlendirilmiştir. Derslerin yürütücülüğü hususunda

genel olarak gönüllülük esası olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kalabalık sınıflarda derslerin yürütülmesi için sınıflar gruplara bölünerek birkaç öğretim üyesi/görevlisi belirlendiği de görülmektedir.

3.5.5. Dersin Uygulanmasına İlişkin Yaşanan Genel Sıkıntılar:

Araştırma kapsamında alınan yanıtlar çerçevesinde dersin uygulanmasına ilişkin genel sıkıntılar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Bürokratik sorunlar:
 - Fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulları ile sivil toplum kurumları vb. diğer resmi kurumlar arasındaki yazışmalarında yaşanan problemler, bazı kurumların bu tip projeler için çeşitli protokoller istemesi nedeniyle yaşanan sorunlar bürokratik sorunlar arasında yer almaktadır. Bu sorunlar projelerin başlama zamanında gecikmeler yaşanmasına ya da projelerin hiç başlayamamasına sebep olabilmektedir. Bu durum öğrencilerde motivasyon düşüklüğü yaratabilmektedir. Bazı fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarında bu sebeplerden ve zamanın kısıtlı olmasından dolayı projeler üniversite içinde fakülteler/bölümler/sınıflar arası etkinlikler haline dönüştürülebilmektedir.
- İletişim Problemleri:
 - Ana kampüse uzak ilçelerde yer alan yüksekokul/meslek yüksekokullarında sivil toplum kurumları ve bazı kamu kurumları ile iletişime geçmekte sorunlar yaşanabilmektedir.
 - Sivil toplum kurumlarına ilişkin detaylı bilgilere sahip olunmaması, konuyla ilgili nereye başvurulacağına etkin bir biçimde tespit edilememesine sebep olabilmektedir.
 - Bazı kurumların projelere onay vermesinde rektörlük, dekanlık ve müdüriyet onaylarına ihtiyaç duyulması iletişim akışında aksamalara sebep olabilmektedir.
- Bütçe ve Donanım Problemleri:
 - Öğrencilerin geliştirdiği bazı projelerde bütçeye gereksinim duyulmakta, araç desteği ve teknik donanım desteği konusunda sıkıntılar yaşanabilmektedir.
- Yaratıcılık Problemi:
 - Sivil toplum kurumları, sektörel bazda uygulanan sosyal sorumluluk projeleri ve sosyal sorumluluğa konu olan alanlar hakkında geniş bilgiye sahip olunmaması,
 - Konuların fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulları, bölümler ve proje grupları bazında çakışması söz konusu olabilmektedir. Konuların çakışması, aynı sivil toplum kuruluşları ile derse ilişkin proje hazırlayan grupların ayrı ayrı iletişime geçmesine sebep olmaktadır. Bu durum proje hazırlayan gruplar/meslek yüksek okulları/yüksekokullar/fakülteler ve sivil toplum kurumları arasında iletişim sorunları yaşanmasına neden olabilmektedir.
- Standartlaştırma problemleri:
 - Ortak bir şablonun olmaması öğrencilerin proje hazırlamasında ve raporlamalarda problem yaratabilmektedir.
 - Proje değerlendirme kriterlerinin standartlaştırılmamış olması değerlendirme sorunu yaratabilmektedir.
- Dersin dönemine ilişkin zamanlama problemi:
 - Bazı fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarında dersin 2. Sınıf programında yer almasının erken olduğu düşünülmektedir. Öğrencinin meslek uygulamalarına ilişkin henüz yetkinlik kazanmamasından dolayı meslekleri ile ilgili projeler geliştirmeleri zorlaşmaktadır.
- Sosyal bilimler alanında proje hazırlama problemi:
 - Özellikle sayısal ağırlıklı alanda eğitim öğretim gören öğrencilerde sosyal bilimler alanında proje hazırlama konusunda problemler yaşandığı belirtilmektedir.
- Etkin sonuçlar elde etme problemi:
 - Faaliyet yerleri kontrolünün mümkün olmamasının etkin sonuçlar elde etmek açısından sorun yaratacağı düşünülmektedir. Bu kontrolleri yapabilmek için finansman, araç, teknik ve insan kaynağının yeterli olmadığı belirtilmektedir.

3.5.6. Ağırlık verilen sosyal sorumluluk projeleri uygulama alanları:

Araştırma kapsamında alınan yanıtlar çerçevesinde derslerde ağırlık verilen sosyal sorumluluk uygulama alanları ve konuları şu şekildedir:

- Sağlık
 - Engelliler, hastaneler, kreşler, huzur evleri için sağlıklı yaşam eğitimleri, diş protez, ilkyardım eğitimi,
 - 0-6 yaş çocuklar ve 19 yaş üstü kadınlara yönelik çalışmalar,
 - Otizm konusunda aileleri bilgilendirme projeleri,
 - Hijyen eğitimleri vb.
- Eğitim
 - Eğitim için materyal geliştirme, bunları kırsal bölgelere ve ihtiyaç duyulan okullara gönderme,
 - Hastanede tedavi gören çocukların eğitimi, kitap okuma günleri,
 - Eğitim gönüllüleri parklarında yürütülen çalışmalar vb.
- Çevre
 - Peyzaj projeleri, geri dönüşüm projeleri,
 - Orman ve ağaçlandırma projeleri vb.
- Ekonomi
 - Belirli bölgelerde giyim, kitap ve çeşitli araç gereç ihtiyacının teminine yönelik çalışmalar vb.
- Toplum ve diğer
 - Huzurevleri, sosyal hizmetler, kimsesiz çocuklar ve engelliler için çeşitli aktivite çalışmaları,
 - Sokak hayvanlarının toplatılması ve bakımları için çalışmalar,
 - Zihinsel engelliler okulu için oyun odası oluşturulması vb.

Araştırma kapsamında proje uygulama alanları ve konuları bu şekilde sıralanmaktadır. Koordinatörlerin bir bölümü yukarıda belirtilen proje alanlarına ilişkin bilginin öğretim üyelerinden alınabileceği yanıtını vermişlerdir. Koordinatörlerin bir bölümü ise fakülte/yüksekokul/meslek yüksek okulunda yapılan seçimler ya da görevlendirmeler nedeniyle henüz yönetime geldiği ve görevin henüz kendine tebliğ edildiğini belirterek bu soruyu yanıtlamayacaklarını ifade etmişlerdir.

3.5.7. Projelerin raporlama süreçleri:

Koordinatörlükler raporlama ile ilgili soruyu genel olarak öğrencinin başarısının nasıl değerlendirileceği (başarılı-başarısız) ile ilgili bilgiler vererek cevaplamışlardır. Raporlama sürecinde bazı koordinatörlükler, önce öğrenciler tarafından hazırlanan sunumların dersin yürütücüsü olan öğretim üyesi/görevlisine verileceği ardından öğretim üyesi/görevlisinin derse ilişkin raporlarını koordinatörlere ileteneğine ilişkin bilgiler vermiştir. Bazı fakülte/yüksekokul/meslek yüksek okullarında ise bu raporlardan sonra koordinatörün bir rapor hazırlayacağı bilgisi alınmıştır. Ancak her fakülte/yüksekokul/meslek yüksek okulu bu soruyu kendi uygulamasına göre açıklamıştır. Bu bağlamda ortak bir raporlama sistemi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilginin çok hızlı bir biçimde yayıldığı bilgi çağında kamuoyu sosyal sorumluluk konusunda her geçen gün daha da bilinçlenmekte ve kuruluşların sosyal sorumluluklarını yerine getirmesini beklemektedir. Bu durum gerek kamu sektörü gerekse özel sektörün sosyal sorumluluk konusu üzerinde önemle durmasını da beraberinde getirmektedir. Özel sektörün ve kamu kurumlarının sosyal sorumluluk yaklaşımını giderek daha fazla benimsiyor olması eğitim kurumlarının konuya daha sistematik bir biçimde eğilmesine neden olmuştur. Gerek yetiştirmekte olduğu bireylerin topluma ve dünyaya duyarlı olması, sosyal sorumluluk bilinci taşıması ve gerekse kendi sosyal sorumluluk yaklaşımını ortaya koyması açısından eğitim kurumlarının bu alandaki ders programları oldukça önemlidir. Ancak ders programları bir zorunluluğu yerine getirmek olarak düşünülmemelidir. Öğrencinin sosyal sorumluluk bilincinin eğitim sürecinde kazanmasının getireceği faydalar göz önünde bulundurularak, topluma hizmet uygulamaları alanında stratejik planlama yapabilme ve çözüm üretebilme yeteneğinin geliştirilmesi üzerinde durulmalıdır.

Bu bağlamda, topluma hizmet uygulamaları dersinin ve koordinatörlük sisteminin daha verimli bir biçimde işleyebilmesi ve dersin amacına ulaşabilmesi için araştırma sonuçlarında yola çıkılarak sunulabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Koordinasyonun belirli standartlar doğrultusunda etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için Rektörlük bünyesinde aşağıdaki görevleri yerine getirecek, "Topluma Hizmet Uygulamaları Birimi" adı altında merkezi bir yapının oluşturulması:
 - Kamu kurumları, sivil toplum kurumları vb. tüm kurumlarla iletişimin gerçekleştirilmesi
 - Söz konusu kurumlarla işbirliği protokollerinin yapılması, protokol yapılan kurumların fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarına bildirilmesi
 - Proje alanları ve ilgili sivil toplum kurumlarına dair fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarına rehberlik edilmesi
 - Dersi uygulayan tüm fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarından her yıl sonunda proje raporlarının toplanması ve bunların değerlendirilmesi
- Merkezi birim tarafından dersin işlenmesine yönelik, aşağıdaki bilgilerin yer aldığı rehber niteliğinde bir kitapçığın hazırlanması:
 - Dersin tanımı, içeriği, amacı
 - Fakülte koordinatörleri, bölüm koordinatörleri, öğretim elemanı ve öğrencinin görev ve sorumlulukları
 - Proje geliştirilebilecek alanlar
 - Projenin yürütülmesinde izlenecek aşamalar
 - Sunum, ölçme değerlendirme yöntemleri ve raporlama sistemini tanımlayan standartlar
 - Genel bir proje modeli örneği
 - Ders içeriğinde sponsorluk yönetimi konusunda yer verilmesi
- Sivil toplum kurumlarının faaliyet alanı ve iletişim bilgilerinin yer aldığı ve her yıl güncellenecek bir kitapçığın hazırlanması ve içeriğin her yıl güncellenmesi
- Her eğitim-öğretim dönemi, öğrencinin toplumsal duyarlılık açısından farkındalığının sağlanması ve bu alanda deneyim kazanması için önem taşımaktadır. Sosyal sorumluluk bilincinin içselleştirilmesi için tüm üniversite dönemini kapsayan bütünsel bir eğitim yaklaşımı benimsenmelidir. Bu nedenle dersin tüm fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarında 1 sınıftan itibaren mezuniyete kadar her sınıf seviyesinde yer alması ve proje alanları bazında hedeflenen öğrenci kazanımlarının belirlenmesi
- Web sitesinin sıklıkla güncellenmesi
- Fakültelerden sorumlu idari görevleri dekan yardımcısı ve müdür yardımcısı olan koordinatörlerin en az 1 yıllık eğitim öğretim süresi için görevlendirilmesi ve fakültelerde yaşanan dekanlık seçimlerinin bir yıllık eğitim öğretim süresi içerisinde koordinatörü etkilemesinin önlenmesi.

2009-2010 eğitim öğretim yılı itibariyle Ege Üniversitesi fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokullarını ders programları içinde yer alan ve uygulanmaya başlanan topluma hizmet uygulamaları dersine ilişkin çalışmalar hali hazırda devam etmektedir. Ege Üniversitesi topluma hizmet uygulamaları dersi koordinatörü fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulları koordinatörleri ile dönem içinde çeşitli toplantılar gerçekleştirmektedir. Bu toplantılarda dersin uygulanışına ilişkin sorun ve öneriler değerlendirmekte ve gerekli değişiklikler hızlı bir biçimde uygulama içine dâhil edilmektedir. Derse ilişkin Ege Üniversitesi rektörlüğü bünyesinde bir yarışma gerçekleştirileceği bilgisine ulaşılmıştır. Bu kapsamda önce her fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulunun öğrenci gruplarının projelerini kendi içinde değerlendirmesi ve her fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokuldan ilk üç projenin seçilerek rektörlüğe iletilmesi istenmiştir. Daha sonra da rektörlük tarafından gelen tüm projeler içinden üniversitenin ilk üçünün belirlenmesi ve ödüllendirilmesi için çalışmalar yapılacağı bilgisine ulaşılmıştır.

Özellikle tüm üniversiteye yayılmış olan topluma hizmet uygulamaları dersi için proje hazırlama, sunum ve değerlendirme şablonu oluşturulması, çeşitli sivil toplum örgütleri ve projede destek istenilecek kurumlar ile anlaşma konusunda tek noktadan iletişim kurulması vb. konularda bütünlük bir yaklaşım izlenmesi dersin koordinasyonu ve verimliliği açısından oldukça önem taşımaktadır. Ege Üniversitesi birçok fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulunda bu derse yer vermekle topluma karşı kendi sosyal sorumluluğunu yerine getirmekte ve Ege Üniversitesi öğrencilerinde sosyal sorumluluk bilincini geliştirmek konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.

KAYNAKÇA

- AYDEDE, Ceyda. (2007), **Yükselen Trend: Kurumsal Sosyal Sorumluluk**, İstanbul: MediaCat Kitapları
- JENKINS, Rhys.(2005), "Globalization, Corporate Social Responsibility and Poverty", **International Affairs**, 81 (3), 2005, ss.525-540, <http://earthmind.net/fdi/misc/ia-globalisation-csr-poverty.pdf> (erişim 10.03.2010)
- KADIBEŞEGİL, Salim. (2006). **İtibar Yönetimi: İtibarınızı Yönetmekten Daha Önemli Bir İşiniz mi Var?**, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- KOTLER, Philip, ve Nancy Lee. (2008). **Kurumsal Sosyal Sorumluluk**, Çev. Sibel Kaçamak, İstanbul: MediaCat Kitapları
- MOİR, Lance. (2001), "What Do We Mean By Corporate Social Responsibility?", **Corporate Governance**, 1(2), MCB University Press.
- ODABAŞI, Yavuz; OYMAN, Mine. (2007), **Pazarlama İletişimi Yönetimi**, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- OKAY, Ayla; OKAY, Aydemir. (2005), **Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları**, İstanbul: Der Yayınları.
- PORTER, Micheal E.; KRAMER, Mark R. (2010) "Strateji ve Toplum", **Capital Dergisi**, Ocak 2007, <http://www.sucsr.com/kurumsal-sosyal-sorumluluk/makaleler/kurumsal-sosyal-sorumluluk.php> (erişim 04.01.2010)
- RITZER, George. (1998), **Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts> (erişim 24.12.2009)
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts>, (erişim 22.12.2009)
- YÖNET, Ender, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk", s.239-264, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m7.pdf> (erişim 22.12.2009)
- 13.01.2005 Tarih ve 25699 Sayılı M.E.B. İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği.

INTERNET SİTELERİ

- <http://www.nottingham.ac.uk/business/ICCSR/index.php>
- <http://gwbweb.wustl.edu/Pages/Home.aspx>
- <http://www.ssa.uchicago.edu/>
- <http://www.iskenderun-meb.gov.tr/index.php?sayfa=duyuru&islem=oku&no=1895>, Erişim: 10.01.2010.
- <http://www.akdeniz.edu.tr/tip/ssp/HTML/form/tanitimetin.doc>, Erişim: 10.01.2010.
- http://www.isteinsan.com.tr/egitim/universiteler_sosyal_sorumlu_gencler_yetistiriyor.html, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4163761>, Erişim: 10.01.2010.
- <http://cip.sabanciuniv.edu/tr/?projetanitimi/0910maltepecezaevi.html>, Erişim: 20.03.2010.
- http://www.bilgi-egitim.com/surgel_full.asp?id=2, Erişim: 20.03.2010.
- http://web.dha.com.tr/n.php?n=2c0d811a-2010_02_04, Erişim: 20.03.2010.
- <http://haskssakademisi.khas.edu.tr/files/2.%20STK%20G%C3%BCnleri%20%C4%B0%C3%A7erik%20ve%20Program.pdf>, Erişim: 20.03.2010.
- <http://www.kssd.org/dl/KSS-Sertifika-Programi-Basladi.pdf>, Erişim: 20.03.2010.
- http://www.bhim.akdeniz.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=33&Itemid=31, Erişim: 20.03.2010.
- http://www.ajansbir.com/haber-36927---Akdeniz_Universitesi_nden_her_ogrenciye_bir_fidan.html, Erişim: 20.03.2010.
- http://www.oalp.anadolu.edu.tr/S02_03.htm, Erişim: 20.03.2010.
- <http://egitim.erciyes.edu.tr/formlar/thu.pdf>, Erişim: 20.03.2010.
- <http://www.haberler.com/egeliler-universite-yasamina-sosyal-sorumluluk-haberi/>, Erişim: 10.01.2010.
- <http://earthmind.net/fdi/misc/ia-globalisation-csr-poverty.pdf> (erişim 10.03.2010)